

ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในอนาถปิณฑิกอวาทสูต A Study of Insight Meditation Practice Appearing in Anathāpindikovāda Sutta

นางพานี เครือไทย¹

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาวิปัสสนากาวนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
ตบาศีศึกษาพุทธโฆส

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในอนาถปิณฑิกอวาทสูต 2) ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในอนาถปิณฑิกอวาทสูต โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคเอกสาร (Qualitative Research) จากการศึกษาพบว่า

1.อนาถปิณฑิกอวาทสูต มีเนื้อหาโครงสร้างบรรยายถึงบุคคล และหลักธรรมว่าด้วยการคลายความยึดมั่นในอายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 สัมผัส 6 เวทนา 6 ธาตุ 6 ชั้น 5 อรูปฌาน 4 โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ 6

2.หลักการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในพระสูตรนี้ว่าโดยรวมแล้วสรุปลงในสติปัฏฐาน 4 คือ การใช้สติเป็นฐานในการพิจารณาไปในกาย เวทนา จิตและธรรม โดยมี วิปัสสนาภูมิ 6 หรือ รูปกับนาม เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ประกอบกับโพธิปักขิยธรรม 37 ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากาวนา โดยพิจารณาผัสสะที่กระทบกับอายตนะภายใน และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เช่นตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ ก่อให้เกิดความรู้สึกคือเวทนาสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ สิ่งกระทบเป็นธาตุที่ประกอบ เมื่อมีความรู้สึกในธาตุเกิดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น เมื่อผู้ปฏิบัติเห็น

ชอบตามความเป็นจริงว่า ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน และทำอากัปกริยาใดๆ มีเพียงธาตุ 4 ที่มาประชุมกัน โดยปราศจากความเป็นตัวตน เรา เขา ผู้ปฏิบัติย่อมไม่ติดใจธาตุใดธาตุหนึ่งว่า เป็นเรา เป็นของเรา ย่อมปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาด

คำสำคัญ อนาถปิณฑิกอวาทสูต, การปฏิบัติวิปัสสนากาวนา

Abstract

This study has the objectives for: 1) to study the doctrine and dhamma taught in Anathāpindikovāda Sutta, 2) to study Vipassana meditation practice as taught in Anathāpindikovāda Sutta. This research is a Qualitative Research. From the study, it found that:

1. Anathāpindikovāda Sutta stated the dhamma principles about the releasing of clinging from the internal six sense-organs, the external six sense-objects, the six consciousness, the six contacts, the six feelings, the six elements, the five aggregates, the four absorptions of the

¹วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนากาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2558.

formless sphere, this world next world, and the six sense fields

2.The vipassana meditation practice as taught in the Theravada Buddhism in conclusion falls in the Four Foundation of Mindfulness. The way of practicing is to mindful or contemplate of body feelings mind and mind-objects. There are 6 sets of conducts to be handled in the practice which are called Vipassana grounds. or matters and mind together with the thirty-seven qualities contributing to enlightenment. The insight meditation practice appearing in. Anathāpindikovāda Sutta has clearly stated that sufferings start from the eyes ears nose tongue body mind and the form which arouses consciousness of the seeing. Because of the contacting between the eyes and the matters ,the eyes consciousness arise. These three caused Phassa or contact which marks the beginning point of sufferings that causes feeling (vedana) which could be good bad or equanimity. Because of feelings then craving,clinging arise. When the meditator realizes the truth that either standing walking sitting lying and doing any thing there are only the gathering of the four elements with nonself, the meditator will not seize to any element that it is a self and then clinging could be definitely extinguished.

Key word: Anathāpindikovāda Sutta, the insight meditation practice

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กว่าจะได้ตรัสรู้อรุณตร สัมมาสัมโพธิญาณพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อ ทำให้แจ้งซึ่งอริยสัจ 4 ถึง 4 อสงไขย กับแสนมหากัป พระองค์ทรงหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยวิธีการปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมจิตและพัฒนา ปัญญา หลักธรรมคำสอนของพระองค์จึงเปรียบเสมือนอัญมณีอันล้ำค่าที่ควรแก่การชื่นชมสนใจ (พระคันธสาราภิงค์, 2555 : คำนำ)² หลักดังกล่าวนี้ ในทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในคัมภีร์สติปัฏฐานสูตร มีพระบาลีว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สตตานิ วิสุทธิยา โสภปริเทวานิ สติทุกมาย ทุกขโทมนสฺसानิ อตถงคมาย ฌายสฺส อธิคมาย นิพพานสฺส สจฺฉิกิริยา ยทฺธิ จตตารโ สติปัฏฐานา แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อ ล้างโสภะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน 4” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 106 : 77).

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้สัตว์ ทั้งหลายหลุดพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นหนทางอันทำให้เหล่าสรรพสัตว์ บรรลุถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เป็นการติดตามดูการทำงานของจิตที่มีหน้าที่รองรับอารมณ์ ที่เกิดขึ้นกับตัวเรา หรือเกิดขึ้นรอบๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะ อารมณ์นั้นจะเป็นอารมณ์ที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม การปฏิบัติวิปัสสนาจะช่วยให้เรามีสติรู้เท่าทันสภาวธรรม ที่เกิดขึ้นในกายในใจของเรา เมื่อมีการเจริญสติ

²พระคันธสาราภิงค์, โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 5 , (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, 2555), หน้า คำนำ.

อย่างจดจ่อต่อเนื่องแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมยังเห็นพระไตรลักษณ์ เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริง และมีปัญญาเกิดขึ้นตามลำดับ ทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง และบรรลุมรรค ผล นิพพานในที่สุด

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีกล่าวไว้ในพระสูตรหลาย ๆ พระสูตร เช่น อานาปานสติสูตร และสติปัฏฐานสูตร ซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายว่าโดยหลักการแล้วการปฏิบัติวิปัสสนามีวิปัสสนาภูมิ 6 เป็นอารมณ์ คือ ชั้น 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท 12 เมื่อศึกษาคัมภีร์ในพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า อนาถปิณฑิโกวาทสูตร เป็นพระสูตรที่มีอารมณ์ของวิปัสสนาปรากฏอยู่ด้วย และที่สำคัญคือ เป็นพระสูตรที่กล่าวถึง อนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วยหนักอย่างรุนแรง มีความปรารถนาจะฟังธรรม จึงส่งคนไปกราบอาราธนานิมนต์พระสารีบุตรมาแสดงธรรมที่บ้านของตน พระสารีบุตรได้อนุเคราะห์มาแสดงธรรมตามคำนิมนต์ หลังจากสอบถามอาการป่วยของเศรษฐีแล้ว พระสารีบุตรได้เทศน์สอน อนาถปิณฑิกเศรษฐีฟังธรรมแล้วร้องไห้ น้ำตาไหล เมื่อพระเถระกลับไป อนาถ-ปิณฑิกเศรษฐีก็เสียชีวิตและไปเกิดเป็นเทพบุตรในชั้นดุสิต ไปปรากฏตัวต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าพร้อมกราบทูลถึงธรรมอันเป็นที่ปรารถนาสูงสุดของชีวิต

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าพระสูตรนี้มีความสำคัญที่ควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง เพราะพระสูตรนี้เกี่ยวกับความทุกข์ในอรรถภาพร่างกายที่เราจะได้รับ ไม่ว่าจะ เป็นชาติปีนุกขา ความทุกข์จากการเกิด ชราปี ทุกขา ความทุกข์จากการแก่ มรณัมปี ทุกขัง ความทุกข์จากการตาย ตลอดถึงความทุกข์จากการเจ็บป่วย ล้วนเป็นความทุกข์อันเป็นสภาวะบีบคั้นผ่านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็น

สัจธรรมของชีวิตที่ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงและหนีพ้นได้ วิธีเดียวที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ต่างๆ ได้ก็คือโดยอาศัยการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ด้วยเหตุผลดังกล่าวที่ได้แสดงมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเนื้อหาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในอนาถปิณฑิโกวาทสูตรให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นบาทฐานและเป็นแนวทางในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ป่วย ผู้ปฏิบัติผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย และสามารถตอบข้อสงสัยได้อย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง อันจะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาเนื้อหาหลักธรรมของอนาถปิณฑิโกวาทสูตร

2.2 เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

2.2 เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาบทความนี้ เป็นบทความวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย (Research Process) ไว้ดังต่อไปนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานชั้นปฐมภูมิคือ คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารชั้นทุติยภูมิคือ เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) รวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความสอดคล้อง
- 3) สรุปลวิเคราะห์ เรียบเรียง บรรยายผลการศึกษาเชิงพรรณนา
- 4) แก้ไข ปรับปรุง นำเสนอเผยแพร่บทความฉบับสมบูรณ์

4. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยในเรื่องศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร โดยเน้นศึกษาหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร

1. จากการศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาหลักธรรมในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร พบว่าเป็นพระสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปันณาสกั สฬายตนวรรค เล่มที่ 14 ซึ่งแสดงให้เห็นธรรมเนียมในการบรรยายธรรมแก่ผู้ป่วยซึ่งกำลังจะเสียชีวิต ที่พระสารีบุตรเถระให้อโวาทแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีที่ป่วยหนักเพื่อให้คลายความยึดมั่นและปล่อยวางในธรรม 10 หมวด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ และพระสารีบุตรแสดงด้วยรูปแบบ บรรยายโวหาร เนื้อหาของพระสูตรกล่าวถึงอนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วยหนัก มีความดำริชอบใคร่จะฟังธรรมจึงให้คนไปกราบทูลพระพุทธเจ้า และกราบเรียนพระสารีบุตรให้ทราบถึงอาการป่วยของตน พร้อมกราบอาราธนานิมนต์พระสารีบุตรมาแสดงธรรมที่บ้านคฤหบดี พระสารีบุตรเถระรับนิมนต์และมาแสดงธรรมที่บ้านอนาถปิณฑิกเศรษฐีพร้อมด้วยพระอานนท์เถระ และให้อโวาทแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีว่าด้วยการไม่ยึดมั่นใน อายุตนะภายใน 6 อายุตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 สัมผัส 6 เวทนา 6 ธาตุ 6 ชั้น 5 อรูปฌาน 4 โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ 6 อนาถปิณฑิกเศรษฐีฟังแล้วร้องไห้ น้ำตาไหล เพราะอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์มานานแต่ไม่เคยฟังธรรมบรรยายเช่นนี้มาก่อน อนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงขอร้องไห้แสดงแก่คฤหบดีผู้มุ่งผ้าขาวด้วยเมื่อพระเถระกลับไป อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ถึงแก่กรรมและไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิตและ

เข้าไปปรากฏตัวต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้ากล่าวสรรเสริญพระวิหารเชตวัน พร้อมกล่าวชมอริยมรรคกับพระพุทธองค์ว่า โคตรและทรัพย์ไม่สามารถทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ได้ กรรม 1 วิชชา 1 ธรรม 1 ศิล 1 ชีวิตอุดม 1 ทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ได้ หมายความว่า หมูสัตว์ ย่อมบริสุทธิ์ด้วยมรรคที่ประกอบด้วยองค์ 8 มิใช่เพราะด้วยโคตรหรือทรัพย์ ความเห็นความดำริ ชื่อว่า ความรู้ ความพยายาม ความระลึก ความตั้งใจ มั่น ชื่อว่า ธรรม การพูด การงาน การเลี้ยงชีพ ชื่อว่า ศิล และชีวิตของผู้ที่ตั้งอยู่ในศิล ชื่อว่า ชีวิตอุดมหรือชีวิตที่สูงที่สุด บุคคลผู้เป็นบัณฑิตพึงเลือกเฟ้นธรรมคือชั้น 5 อย่างแนบเนียนจึงจะหมดจดในสังขะทั้ง 4 ข้อนั้น และกล่าวชมพระสารีบุตรว่าเป็นผู้เลิศด้วยปัญญา ด้วยศิล และด้วยความสงบถึงฝั่งพระนิพพาน ภิกษุผู้ถึงฝั่งพระนิพพานแล้ว จะอย่างไรก็เท่าพระสารีบุตรนี้

2. จากการศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า คือการมีสติพิจารณา रूपนามตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะจนเห็นแจ้งพระไตรลักษณ์ เป็นการเจริญสติปัฏฐาน 4 มีสติพิจารณาในกาย เวทนา จิต และธรรม โดยมีวิปัสสนาภูมิ 6 ได้แก่ ชั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 ปฏิจจสมุปบาท 12 และอริยสัจ 4 หรือ ว่าโดยย่อได้แก่ รูปกับนาม เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และมีอาตปิ สัมปะชาโน สติมา เป็นองค์คุณที่จะทำให้เห็นสภาวธรรมทั้งหลายปรากฏตามความเป็นจริง ย่อมสามารถกำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้ ซึ่งผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง บรรลุเป็นพระอริยบุคคล กล่าวคือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามลำดับ

3. แนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาลปนิกโกวาทสูตร พบว่าการที่พระสารีบุตรได้ยกสหายตนะขึ้นมาสอนก่อน เนื่องจากอนาลปนิกมีเวทนาถ้ำ ซึ่งการละเวทนาต้องละที่ต้นเหตุ ทำให้เริ่มสอนที่เวทนา อีกประการหนึ่งคฤหบดีเป็นผู้มีปัญญาในระดับหนึ่ง การเริ่มธรรมด้วยธัมมานุปัสสนา เป็นสติปัญญาระดับสูงสุด เป็นหลักธรรมขั้นสูงเหมาะสำหรับคนป่วยหนัก เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับคนป่วยหนักซึ่งไม่สามารถลุกเดินไปไหนมาไหนได้เช่นคนปกติ โดยพระสารีบุตรเถระได้ให้โอวาท ดังนี้ว่า ขอให้ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักไม่ยึดมั่นจักขุและวิญญูณที่อาศัยจักขุจักไม่มีแก่เรา พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักไม่ยึดมั่นโสต...ฆานะ...ชีวหา...กาย...พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักไม่ยึดมั่นมโนและวิญญูณที่อาศัยมโนจักไม่มีแก่เรา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 384 : 434). อนาลปนิกค่อยๆ ปล่อยใจไปตามเสียงของพระเถระ ทำตามคำแนะนำที่พระสารีบุตรสอนไปเรื่อยๆ พยายามแยกกายกับจิต ไม่ยึดมั่นถือมั่นในร่างกาย ทำจิตให้นิ่ง พระเถระเห็นว่าอนาลปนิกเศรษฐีตั้งใจที่จะข่มทุกขเวทนาด้วยการฟังธรรมจึงได้แสดงธรรมให้อนาลปนิกเศรษฐีปล่อยวางในชั้น 5 ไม่ยึดมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ และได้สอนธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป สอนให้พิจารณาให้เห็นว่าร่างกายนี้เป็นเพียงแค่อธาตุ 4 ที่มาประชุมกัน ไม่ยึดมั่นในธาตุทั้ง 6 ให้ปล่อยวางในอรูปรูป 4 ไม่ยึดมั่นโลกนี้ โลกหน้า ให้ทำจิตให้อยู่กับปัจจุบันธรรมอย่างเดียว อารมณ์ใดที่ให้เห็น ได้ฟัง ได้ทราบ ได้รู้แจ้ง ได้แสวงหา ได้พิจารณาด้วยใจแล้วอย่าได้ไปยึดมั่นอารมณ์นั้น อนาลปนิกเศรษฐีได้ฟังธรรมมีถกอันลึกซึ้งก็ร้องไห้ และได้พิจารณากรรมฐานโดยกำหนดอายตนะ ชั้น ๓ ธาตุ เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

อนาลปนิกเศรษฐีนั้นแม้จะบรรลุเป็นพระโสดาบันแล้วก็ตาม แต่เมื่อป่วยหนักสมาธิอ่อนกำลังลง ได้ถูกความทุกขเวทนาบีบคั้น สามารถรู้ได้ถึงสภาพที่กายเป็นทุกข์ได้ชัดเจน จิตเข้าไปจมอยู่กับอายตนะ ไม่สามารถหลุดพ้นจากทุกขเวทนาได้ เกิดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น เพราะจิตไม่ได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตลอดเวลา ทำให้บางครั้งจิตไปจมอยู่กับอารมณ์ กำลังของสมาธิไม่มากพอที่จะเพิกเวทนาออกไปจากจิต ในช่วงต้นจิตของอนาลปนิกเศรษฐีจึงยึดติดกับอุปาทานอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงแรกอนาลปนิกเศรษฐียังมองเป็นตัวตนว่าเหมือนคนใช้เหล็กแหลมทิ่มแทงศีรษะบ้าง เหมือนคนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวขันที่ศีรษะบ้าง เหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมีคอนฆ่าโคที่ชำนาญ ใช้มีดแล่นเนื้อที่คมกรีดท้องบ้าง และเหมือนคนที่แข็งแรง 2 คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างอย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิงบ้าง เมื่อพระสารีบุตรทราบจึงสอนให้มองเห็นสภาวะ คือไม่ยึดมั่นใน อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญูณ 6 ผัสสะ 6 เวทนา 6 ธาตุ 6 ชั้น ๓ 5 อรูปฌาน 4 โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทั้งอายตนะ 6 โดยให้มองเป็นปรมาตม ไม่ใช่บัญญัติ ซึ่งการจะมองแบบปรมาตมได้ต้องปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เมื่ออนาลปนิกเศรษฐีได้ยินจึงร้องไห้เพราะเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง ทำให้ออนาลปนิกเศรษฐีได้คิดและหันมาปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เมื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาธรรมทั้งหมดสงเคราะห์เข้าในวิปัสสนาภูมิ 6 ซึ่งเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อารมณ์มีไว้ไม่ให้ยึดถือ มีไว้รู้ ไม่ใช่มีไว้ยึด เมื่ออนาลปนิกเศรษฐีโยนิโสมนสิการในธรรม สามารถพลิกอารมณ์จากอุปาทาน มาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา เมื่อจิตตามกำหนดดูตามความเป็นจริงก็กำหนดทุกขเวทนาได้เป็นปกติ และเมื่อกายกับจิตแยกจากกัน จิตไม่เป็นทุกข์เพราะ

ถูกเวทนาบีบคั้นอีกต่อไป จิตมองเห็นเวทนาสักว่าเป็นเวทนา เวทนาเป็นเพียงก้อนธาตุ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อเห็นความไม่เที่ยง แปรปรวน เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ของเวทนา มากเข้าๆ จิตจะเป็นกลางๆ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ยึดถือเวทนาว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา อีกต่อไป จิตจะคลายจากความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง

เมื่ออธิบายโดยความเป็นไปแห่งปฏิจจนสมุพบาทธรรม ซึ่งเป็นภูมิหนึ่งในวิปัสสนาภูมิ 6 ก็สามารถอธิบายได้ว่า เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี และเพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพชาติจึงมี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 1 : 2). จักขุวิญญูณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง 3 เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวทนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์ใด ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น บุคคลหมายรู้อารมณ์ใด ย่อมตรึกอารมณ์นั้น บุคคลตรึกอารมณ์ใด ย่อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แ่งต่างๆ แห่งปัญญาสัญญาย่อมนครอบงำบุรุษ ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 204 : 213). ทั้งสฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา เป็นปัจจุบันผลอันเกิดจากอวิชชาและสังขารที่เป็นอดีตเหตุ ส่วนตัณหา อุปาทาน และกัมมภาวะ เป็นปัจจุบันเหตุ ซึ่งหากมีความเกิดขึ้นของเหตุดังกล่าว ก็จะมีส่งผลไปยังอนาคตให้มี ชาติ ชรา มรณะ เป็นวัฏฏจักรเวียนไปเช่นนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา รู้ว่าความทุกข์กาย คือเวทนา ก็สักว่าเป็นเวทนา สามารถตัดห่วงโซ่แห่งปฏิจจนสมุพบาท

เห็นสภาพของเวทนาดับไปโดยความเป็นสภาวะ ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา จึงอธิบายได้ตามนัยแห่งปฏิจจนสมุพบาทโดยปฏิโลมว่า เพราะเวทนาดับ ตัณหา (วิภวตัณหา ความไม่ต้องการทุกข์ทรมาน) จึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ และเพราะอุปาทานดับ ภพชาติจึงดับ ความดับไปแห่งกองทุกข์ทั้งมวล มีการดับด้วยอาการอย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 3 : 6). เวทนาเมื่ออธิบายโดยนัยแห่งสติปัญญา เวทนาเมื่ออยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย ตัณหาและทิวฐิอยู่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ในโลก ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่อย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 113 : 110).

แม้ว่าในพระสูตรจะไม่ได้แสดงให้เห็นวงจรปฏิจจนสมุพบาทอย่างเด่นชัด ผู้ศึกษาพบว่าพระสารีบุตรแสดงกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ว่าเพราะอาศัยอายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน จึงเกิดวิญญูณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน เมื่อมีตัณหา อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นก็เกิดขึ้น และแสดงกระบวนการดับแห่งทุกข์ว่าเพราะอาศัยอายตนะภายในและอายตนะภายนอก จึงเกิดวิญญูณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน เพราะละคลายความยึดมั่นถือมั่นทั้งหลายทั้งปวง เมื่อจิตไม่ยึดติดในธรรมเหล่านั้น ตัณหาก็ดับไม่เหลือด้วยวิราคะ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความทุกข์ทั้งมวลจึงดับไป สามารถประมวณได้ว่า พระเถระแสดงกระบวนการของการเกิดและการดับทุกข์ โดยมีอายตนะเป็นจุดเริ่ม ผู้ใดสามารถละความยึดมั่นและปล่อยวางได้แล้วก็สามารถเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อบรรลุมรรคผล นิพพานได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าว

คือกระบวนการของปัจเจกสมุปบาท ซึ่งวงจรปัจเจกสมุปบาทเป็นวงจรของสังสารวัฏที่เวียนวนไม่รู้จบ ช่วยให้เรามองเห็นโลกและชีวิตในฐานะเป็นสิ่งที่อิงอาศัยกัน การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อจะเรียนรู้การดับวงจรปัจเจกสมุปบาทนี้เสีย เพื่อจะได้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

นอกจากนี้พระสารีบุตรเถระยังต้องการสอนให้อนาถปิณฑิกเศรษฐีทราบถึงเหตุให้เกิดทุกข์ และทราบถึงทุกข์ คือ สมุทัยกับทุกข์ อันเกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในธรรม และได้แสดงให้อนาถปิณฑิกเห็นถึงหนทางดับทุกข์และทางเข้าถึงความดับทุกข์ทั้งปวง คือ มรรคและนิโรธ ด้วยการปล่อยวาง ไม่ยึดติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ธาตุ ชั้นๆ อรูป 4 และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ 6 ทุกขเวทนาย่อมดับ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาถปิณฑิกโกวาทสูตรเพื่อความหลุดพ้นออกจากทุกข์ เป็นการกำหนดรูปนามที่เกิดขึ้นทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จนเกิดความรู้ชัดเจนว่ารูปนามเป็นพระไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตวน การที่จะเห็นสภาวะลักษณะและพระไตรลักษณ์ของรูปนามได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดรูปนามที่เป็นอารมณ์ปรมาตม์ ซึ่งมีลักษณะทั้งสามอย่างอยู่ครบถ้วน ความเข้าใจในพระไตรลักษณ์ว่ารูปนามเกิด-ดับเป็นความไม่เที่ยง รูปนามเกิดแล้วคงอยู่สภาพเดิมไม่ได้เป็นความทุกข์ และรูปนามเกิดแล้วบังคับบัญชาไม่ได้เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน จะนำไปสู่วิปัสสนาญาณที่สูงขึ้นตามลำดับจนบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยมีอายตนะ 12 เป็นอารมณ์นั้น การรับรู้ต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ เมื่ออายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายในที่เหมาะสมกันเป็นคู่ๆ ทำให้เกิดการรับรู้ทางทวาร

ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยมีชั้น 5 เป็นอารมณ์นั้น ชั้น 5 ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาต้อง

เป็นชั้นที่เป็นโลกียะ คือ ประกอบด้วยอุปาทาน โดยมีแนวทางการปฏิบัติคือการพิจารณาอุปาทานชั้น 5 และการกำหนดชั้น 5 อาจกำหนดโดยสภาวธรรม กำหนดโดยเป็นของเสื่อม กำหนดรู้ตามสภาวธรรม แบบนักปฏิบัติ กำหนดตามหลักปริยญา 3 กำหนดตามญาณ 16 หรือโดยกำหนดพิจารณาอุปมาชั้น 5 จนเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และละคลายความยึดมั่นเสียได้ อนึ่งชั้น 5 เมื่อย่อลงแล้ว ได้แก่ รูปกับนาม นั่นเอง

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยการตามรู้ธาตุ 4 นั้น เป็นการกำหนดพิจารณาร่างกายโดยสักแต่ว่าความเป็นธาตุ ซึ่งมีประโยชน์เพื่อให้หยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริงว่า ไม่ว่าจะยืนเดิน นั่ง นอนและทำอากัปภิกิริยาใดๆ มีเพียงธาตุ 4 ที่มาประชุมกันโดยปราศจากอัตตาตัวตนใดๆ ผู้ปฏิบัติ ย่อมหยั่งเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของธาตุที่เด่นชัดพร้อมด้วยจิตที่กำหนดรู้ และจะเกิดปัญญาหยั่งเห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของรูปและจิตที่กำหนดรู้ ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่หวั่นหาอาลัย ไม่ติดใจธาตุใดธาตุหนึ่งว่า เป็นเรา เป็นของเรา เขาย่อมปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาด

กระบวนการดับทุกข์ในอนาถปิณฑิกโกวาทสูตร พระสารีบุตรเถระสอนให้อนาถปิณฑิกเศรษฐีทราบถึงกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ และกระบวนการดับทุกข์ อันมีอายตนะเป็นจุดเริ่ม ตามกระบวนการของปัจเจกสมุปบาท ให้ทราบเหตุให้เกิดทุกข์ และทุกข์ คือ สมุทัยกับทุกข์ อันเกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในธรรม และได้แสดงให้อนาถปิณฑิกเห็นถึงหนทางดับทุกข์และทางเข้าถึงความดับทุกข์ทั้งปวง คือ มรรคและนิโรธ โดยแสดงธรรมให้อนาถปิณฑิกเศรษฐีปล่อยวางในชั้น 5 ด้วยการไม่ยึดมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ และได้สอนธรรม

ที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป สอนให้พิจารณาให้เห็นว่าร่างกายนี้เป็นเพียงแค่อาตุ ไม้ให้ยึดมั่นในธาตุทั้ง 6 ให้ปล่อยวางในอรุณ 4 ไม้ยึดมั่นโลกนี้ โลกหน้า ให้ทำจิตให้อยู่กับปัจจุบันธรรมอย่างเดียว อารมณ์ใดที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้ทราบ ได้รู้แจ้ง ได้แสวงหา ได้พิจารณา ด้วยใจแล้วอย่าได้ไปยึดมั่นอารมณ์นั้น ทุกขเวทนา ย่อมดับ อนาคตนิมิตกเศรษฐีได้ส่งใจไปตามเสียง เทศน์และพิจารณากรรมฐานโดยกำหนดอายตนะ ๖ ธาตุ เป็นอารมณ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

6. ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาคตปณิธิโกวาทสูตร ที่พระสารีบุตรเถระ ได้ให้โอวาทแก่อนาคตนิมิตกเศรษฐีขณะกำลังป่วยหนักเพื่อให้คลายความยึดมั่นในธรรม 10 หมวด ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำข้อมูลไปใช้

ในการศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนาคตปณิธิโกวาทสูตรครั้งนี้ พบว่ามีการปฏิบัติทั้งสมถะและวิปัสสนา แต่ผู้ศึกษาไม่ได้กล่าวถึงการปฏิบัติแบบสมถะอย่างละเอียด แต่กล่าวถึงเพียงเล็กน้อย

เท่านั้น ยังขาดการวิธีปฏิบัติสมถะวิปัสสนาตามหลัก คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพราะว่าในอนาคตปณิธิโกวาทสูตรไม่ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติแบบสมถะไว้อย่างชัดเจน ได้แต่แนะนำการปฏิบัติแบบวิปัสสนาดังนั้นผู้ที่ต้องการศึกษาหลักการปฏิบัติโดยละเอียด ควรศึกษาเพิ่มเติมเรื่อง การปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา การปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ การปฏิบัติวิปัสสนาและสมถะควบคู่กันไป การปฏิบัติวิปัสสนาหลักสติปัญญา 4 โดยการศึกษาเพิ่มเติมในหลัก กาย เวทนา จิตและธรรม ซึ่งอยู่ในหมวดอื่นที่ผู้วิจัยยังไม่ได้ศึกษา การปฏิบัติวิปัสสนาโดยการอาศัยหลักธรรมอื่น เช่น อินทรีย์ 22 เป็นต้น

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

เพื่อให้ข้อมูลในการศึกษาเรื่องนี้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาควรเริ่มศึกษาในรายละเอียดของหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในอนาคตปณิธิโกวาทสูตร คือ

- ก) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอายตนะกับอินทรีย์ 22
- ข) ศึกษาอายตนะกับอริยสัจ 4

บรรณานุกรม

พระคันธสาราภิวังศ์. (2555). **โพธิปักขิยธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, 2558.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ. 9). **วิปัสสนากรรมฐาน**. งานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระภัททันตะ อาสภมหาเถร ธรรมจริยะ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2554.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2555.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโมป.ธ. 9, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ. แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2549.

_____. **วิปัสสนานัย เล่ม 1**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโมป.ธ. 9, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ. พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2557.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 25๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556.

_____. **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, 2539